

szerepel. Így ennek birtokában és ismeretében a JKK keretében a mű esetleges következő kiadásába a szövegű formát volna indokolt átvenni a kéziratból. S akkor már csak másodrendű kérdés annak latolgatása az apparátusban, hogy a NK „*tudtat*” változata sajtóiba-e, vagy már az eredeti, első nyomtatott kiadásban is így szerepel — mint hibás olvasat. (Ez egyébként megállapítható a *Hon* című napilap 1881. december 4-i 333. számának reggeli kiadásából, amely lapban — mint a JKK is leírja — e mű először folytatásokban megjelent.)

A kézirat tanulmányozása ennél lényegesen furcsább, értelmetlen szövegrész megfelelő korrigálását is lehetővé teszi. Ez az a bizonyos, a szövegben *-gal jelölt, Jókai-féle saját lábjegyzet, amelynek teljes szövege mind a NK-ban, mind a JKK-ban egymással megegyezően az alábbi: „* Ez a kifejezés abban az időben általános volt. II. Ferdinánd szava volt ez, „ich will euch schon katholisch machen”, s innen maradt ez fenn példabeszédül mind Ausztriában mind Magyarországon: egyértelmű minden megsértéssel, elszerezéssel, balesettel; úgy hogy még a levesbe esett légynek a kázuásával is ezt tették”. Ugyan mit tettek? Ha figyelmesen olvassuk a szöveget, meglehetősen értelmetlenné tűnik a befejezése. Ezzel szemben a kéziratból a kifogástalanul értelmes eredeti szöveget ismerhetjük meg: „... úgy, hogy még a levesbe esett légynek a casusára is ezt használták”.

Tudom, hogy a fenti szerény megfigyelések csupán apróságok, de talán mégsem pusztán mikrofilológiai fontoskodások, hiszen létező Jókai kritikai kiadásunknak műfajánál fogva rendeltetése, hogy az ilyenfajta apróságokra kitérjen. S talán annak, hogy e két kéziratoldal — legalább fénymásolatban — haza került, valamicske jelentősége, éppen a fentiek alapján van

Egyébként maga a kézirat több helyen tartalmaz ceruzával, valamint tintával írt javításokat, módosításokat és betoldásokat, az írás alapján feltehetően Jókaitól. Annak esetleges kiderítése, hogy ezek mikor kerültek a kéziratba, már szorosabban a Jókai kutatásra tartozó filológiai feladat, ha egyáltalán van jelentősége. Bizonyára Jókai munkamódszerének ismeretében rejlik a magyarázat. Mindenesetre ezekkel a korrekciókkal együtt tekinthető a szöveg letisztáztattnak, „nyomdakésznek”: az 1897-ben megjelent nemzeti díszkiadás is a javított szövegváltozatot tartalmazza, s természetesen a JKK is.

WIMMER ÉVA

József Attila olvasmányaihoz. Bóka László így emlékezett: „Egyszer Lesznai Anna szép kis antológiáját vette ki kezemből. Gróf Balassát (nem báró Balassit) idézte ki belőle:

Élj örökké drága virág,
S pólusnál fényesebb csillag,
Rozmaring-ág,
Szerelmes láng!”¹

Lesznai Anna a Kedves Olvasóhoz írt előszavában azt írja ugyan, hogy „... kedvenceimet gyűjtöttem össze ebbe a kis kötetbe...”,² de előbb Szántó Judit,³ majd maga Lesznai Anna⁴ arra emlékezett, hogy az összeállítás munkájában részt vett József Attila is. Valószínűnek tarthatjuk, hogy nem a kalsszikusok (Petőfi, Ady stb.) verseinek kiválasztásában segédkezett, hanem a régi magyar irodalom

¹ BÓKA László: *József Attila*. Esszé és vallomás. Bp. 1975. 84.

² LESZNAI Anna: *Virágos szerelem. Magyar szerelmes versek*. Összeállította és színes rajzokkal ellátta — Bp. 1932. — Vö. TASI József: *József Attila könyvtára*. ItK 1976. 393.

³ „Egyszer Lesznai Anna azzal fordult Attilához, hogy egy könyvet szeretne összeállítani, a szerelmi költészet gyöngyeit, és ebben mint munkatársat foglalkoztatná Attilát.” (SZÁNTÓ Judit: *Napló és visszaemlékezés*. S.a.rend. MURÁNYI Gábor. Bp. 1986. 147.)

⁴ „Egy szerelmes antológiát állítottam akkor össze. ... Kértem: »Ha olyan kedves volnál és segítenél nekem szerelmes verseket találni, mert te jobban ösmered az irodalmat, mint én. Te tanultabb irodalmár vagy.« Hozott is egy csomó verset. Segített rendszerezni, másolni.” (VEZÉR Erzsébet: *Lesznai Anna élete*. Bp. 1979. 121.)

szerelmes verseit vitte el Lesznai Annának: négyet Balassi versei közül („Kiben azon könyörög...” Kegyes vidám szemű...; „Hogy Juliára találá...” Ez világ sem kell már nekem...; ”Egy citerás lengyel lányról.” Szít tüzet Zsuzsánna... és „Az ő szerelmének örök és maradandó voltáról” Idővel paloták), Divinyi Mehmed „Madzsar türki”-jét, hármat Zrínyi idilliumai közül, két verset a Vásárhelyi Daloskönyvből (Ajak vérén termett... Piros hajnalkorban...) Beniczki egyik példabeszédét és gróf Balassa Bálint Bujkász s nyilván van szépséged... kezdetű versét, azt, amelyiknek utolsó szakaszát felolvasta Bókának.

A két Balassa verseit Dézsi kiadásából vette, amely megvolt könyvtárában. 1937-ben, Szárszóra utazásuk előtt József Jolán Németh Andorékra bízta József Attila holmiját: „Felhordták hozzánk a dolgait: két öreg karosszékot, állólámpáját, könyvespolcát és a könyveit. Még a Korong utcai lakásból ismertem őket. Megdöbbenve állapítottam meg, hogy kedves magyar költői, a teljes Balassi, a teljes Csokonai hiányzanak. Elkallódtak, vagy ellopták őket.”⁶

Ez a két kötet József Attila kedvence olvasmánya volt úgyszólván egész életében. Hogy mikor vette meg, nem tudjuk, de szege di egyetemista korában már ismerhette, hiszen a sajtó alá rendező Dézsi Lajos kedves professzora volt, és neki köszönhette „intenzív régi magyar irodalom-élményét.”⁷ Balassi-élményének folytonosságát mutatja Bécsben 1926. márc. 8-án írt levele József Jolánhoz: „Még ajánlhatom azt is, hogy vedd elő pl. Balassi Bálintot (ő írta ezt a gyönyörűségesen szép 3 sort:

Áldott szép pünkösödnek gyönyörű ideje!
Mindent egészséggel látogatógé,
Hosszú úton járókat könnyebbitő szele!)”⁸

Legközelebb 1930-ban írja le Balassi nevét *Magyar Mű és Labanc Szemle* című tanulmányában,⁹ s ugyanekkor válogatja ki Lesznai Annának a négy, fentebb említett Balassi-verset. Az egyiket (Hogy Juliára találá...) a tanulmányban is idézi. Az igazi találat azonban a gróf Balassa Bálint verse. Erre a kiváló költőre, aki ma is úgy él a köztudatban, mint a XVII. századi „udvari költészet” szürke művelőinek egyike, a versértő József Attila joggal figyelt fel.

Váratlan és meghökkentő módon kerül elő újból József Attila életművében gróf Balassa Bálint. Azt a versét, amelyben szörnyű átkokat szór egyik haragosára (Dézsi kiadásában a II. 398—402. lapon), József Attila bizonyára újraolvasta akkor, amikor néhány versében ugyancsak szörnyű átkokat szórt orvosára, egy pszichoanalitikus nőre. Ha elkezdjük olvasni Balassa versét, máris a *Magány*, a *Majd megöregszel* és a *Ne bánts*d hangulatát érezzük:

Éles elméd légyen, felejtsd el nevedet,
Mint Messala, ki nagy fájdalmat érzett;
Hasesömör kirágja tőből köldöködöt,
Hogy minden csudálja illy betegségedet.

Tengeri csudák is csudásra jőjjenek,
Húsevő madarak mind özvegyüljenek,
Várván, hogy hamarébb testeddel éljenek,
De rossz szerencsédén ők is elhűljenek.

⁶ NÉMETH Andor: *József Attila*. Bp. [1944.] 208. Tasi József ennek alapján vette föl a következő tételt: *Balassa Bálint Minden munkái. 1—2. köt.* Életrajzi bev. s jegyz. ell. DEZSI Lajos. [Bp.] (1923), Genius k. (I.m. 390) Fura kiadvány. Első kötete Balassi hiteles verseit tartalmazza, a második kötetben Dézsi csaknem ugyanannyi XVII. századi verset közölt, melyeket részben Balassinak tulajdonított, részben Balassához kapcsolt valamilyen módon. Ezek között vannak gróf Balassa Bálint versei is, szinte csak a név és a család azonossága miatt.

⁷ KOVÁCS Sándor Iván: *Csáti Demeter éneke Pannónia megvételéről József Attila értelmezésében.* — K.S.I.: *Pannóniából Európába*. Bp. 1975. 270.

⁸ MIKLÓS Tamás közlése, *Kritika* 1987/8. 5.

⁹ Idézi és elemzi KOVÁCS Sándor Iván, i.m. 259.

Iszonyú genyedség nyúzza le körmödöt,
Keserves fájdalom gyötörje szívedet,
Vér, hólyag és csipa ellepje szemedet
S ne kívánja senki látni rút színedet.

Balassa 3. sora a *Ne bánts*d 11. sorára emlékeztet: „Bibircsók nőjjön a hasán!” Az a mozzanat, hogy „minden” (=mindenki), továbbá halak és madarak ellensége köré gyűljenek és rémülten csodálják iszonyú állapotát, József Attila két versében is előjön. A *Nagyon fáj* 24—26. szakaszában (csak emlékeztetőül, nem a teljes szöveg): „Néma halak . . . tátogjatok rá: Nagyon fáj. Elevenek, minden, mi kintől megre meg, . . . ágya körül . . . vakogjatok velem: Nagyon fáj.” Emlékeztet a *Magány* 10—12. sorára is: „Meg se rebbennél, ha az emberek némán körülkerülnének, hogy lássák: ilyen gonosszá ki tett engemet.” Tovább olvasva gróf Balassa versét, újabb és újabb részleteknél jut eszünkbe József Attila. A 10. szakaszban például azt kívánja gróf Balassa, hogy „feleséged oly fattyakat szüljön, kik közül az egyik lábaidra dőljön . . .”; József Attila a *Magány*-ban így szól analitikusnőjéhez: „Ha szülsz, a fiadnak öröme az lesz, hogy körbe forog, te meg rápislogsz . . .” Idézem Balassa versének 11. szakaszát is:

Haljon meg, kit kedvelsz, éjjel az öledben,
Undok férges méreg teremjen kebledben
Ijesztő fantasma járjon személyedben,
Koldús is üldözzön egész életedben.

Az éjjeli látásra, kísértetekre való utalás a *Majd megöregszel* 6—8. sorában így kerül elénk: „Nappal pihensz majd, széken szunyókálva, mert éjjel félni fogsz majd egyedül. Árnyak ütnek a rezgő anyókára.” Nem folytatom, mert az apró motívumoknál jobban hatott a Balassa-vers egészének hangulata; József Attila másképpen átkozta volna Gyömrői Editet, ha nem ismeri gróf Balassa versét.

Mintha saját magára gondolt volna Balassiról (a báróról) írva: „Balassa költészete annyiféle »hatást« hordoz és minőségben, szellemben, belső formában mégis annyira egy . . .”

STOLL BÉLA